

TÓTH BALÁZSNÉ

ETIKAI VILÁGKÉP ÉS ERKÖLCSI ÉRTÉKEK
BRANDENSTEIN BÉLA ETIKÁJÁBAN

Abstract: (*Ethos and Moral Values in the ethics of Béla Brandenstein*): This paper is based on Béla Brandenstein's ethics, which was published in Budapest in 1938. Here, this essay stresses the importance of Brandenstein's thought that the first step towards building a value-study is to clarify the metaphysical bases of ethics, because the moral of values have manifold connections with the real world.

In interpreting and characterising these values Brandenstein considers the already well-known tendencies in ethics, then he analyses the rich world of values. He reveals the values in detail, and at the top of the hierarchy of values he places religious values. On the bases of the above the ethos and the christian mentality of Brandenstein become clear.

This paper examines the valuable elements as well as the questionable parts of his theory. The theory of Béla Brandenstein is a very important document of Hungarian philosophical thinking.

A század 20-as éveiben kezdődött az osztrák katona-báró családból származó Brandenstein Béla filozófusi pályafutása. Pauler Ákos tanítványa volt, de szemléletében tőle eltérő vonásokkal rendelkezett. Korán ért el sikereket, 26 éves korában már egyetemi magántanár a budapesti egyetemen, és ekkor jelenik meg német nyelven a Grundlegung der Philosophie, a Bölcséleti alapvetés című munkája. Irányítja az Akadémia Filozófiai Bizottságát, a Magyar Filozófiai

Társaságot és az Athenaeum szerkesztését is. Ismertebb művei a tudattal, az emberrel, művészetfilozófiával, etikával és filozófiatörténeti elemzésekkel foglalkoznak.

Etika című munkája a Szent István–Társulat kiadásában jelent meg Budapesten, 1938-ban. Az etika alapjainak bemutatását kísérli meg ebben a szerző, amire már az Előszóban is utal: "megpróbáltam az ősi értéktudást modern értékmegragadásokkal szerves egységben összeszőni úgy, hogy az örök értékrend változhatatlan szempontjai sértetlenek maradjanak és az élet erkölcsi gazdagsága mégse szenvedjen hibás megszűkítés okozta csorbulást. Vizsgálódásaimban a természetes erkölcsi értékmegragadásokra és igazolt metafizikai alapokból folyó erkölcsi következtetésekre építettem: mindamelllett az egész épületen kétségtelenül meglátszik a keresztény értékrend képe."¹

Brandenstein etikai felfogásának alapjai már rendszerező munkájában, a Bölcséleti alapvetésben (1935) kirajzolódtak; az erkölcsre, az erkölcsi élet számos jelenségére pedig a nagy lélegzetű embertanában (*Az ember a mindenségben* 1936–37) már rávilágított. A "szellemi élettan"-nak nevezett etika, a szellem mindenoldalú életének, élettörvényeinek a bemutatása, amely hivatott a szellemi élet legfőbb értékeit, egyúttal legjelentősebb elveit felderíteni. Az etikai vizsgálódásnak azonban megvannak a maga nehézségei. Az erkölcs leíró vizsgálata többnyire csak előkészítő, nyersanyagot szolgáltató része az etikának. A jelentősebb rész a normatív jellegű, a "kellő", a megvalósítást igénylő és követelő erkölcs és értéktartalma. Tehát hogy mi a jó, amit az embernek meg kell valósítania, mi az erkölcsi érték lényege és rendje, és hogyan lehet a tökéletes erkölcsi vagy életrendet tudományosan megállapítani? A válaszhoz Brandenstein először is kiindulópontnak tekinti a saját erkölcsi értéktudatunkat. Szerinte az erkölcsi értékek legfontosabb lelőhelye az egyén erkölcsi értéktudata, amely a társadalmi erkölcsnek is fő forrása. Az egyén erkölcsi értéktudata lehet rendkívül mély, színes, gazdag és a társadalom erkölcsi értékelése is koronként, népenként, kultúránként változó. De az erkölcsi értéktartalmakat szolgáltató egyéni erkölcsi értéktudat és a közösségi erkölcsi értékelés gazdagsága inkább ingataggá teszi az alapokat az etika számára, hiszen az erkölcsi érzület ellentétes magatartásokat is minősíthet erkölcsösnek.

Brandenstein érvelése szerint Kant formális erkölcsi törvénye, a tartalmi etikával kitöltött formális etika, illetve a kettő összekapcsol-

lása sem eredményezhet tudományosan igazolható etikát. A szerző bebizonyítja, hogy az erkölcsi értéktartalmak elkerülhetetlenül a valóság egész alkatára és az embernek abban elfoglalt helyére utalnak, tehát "sokrétű valóságviszonyokban" állnak. Az etika tudományos megalapozásának elengedhetetlen feltétele tehát a mindenség felépülésének értelmi, metafizikai tisztázása. "A tudományosan kielégítő etika kidolgozásának egyetlen járható útja tehát az, hogy megállapítjuk a valóság őskatának tudományosan felderíthető vonásait és rendjét, majd pedig az így nyert metafizikai világképbe beleillesztjük az egyéni erkölcsi értéktudatból és a közösségi erkölcsi értékelésből kibontott és érvényességükben megvizsgált erkölcsi értéktartalmaikat."²

Az élő, gondolkodó, cselekvő ember erkölcsé a tapasztalati világ adottságain épül fel. Minden embernek van valamilyen erkölcsé, ami alapján cselekszik, dönt és értékkel. Ez a természetes erkölcs a tapasztalásban adott jelenségek szerint rendezi az élet irányítását (szokások, szertartások, világnézet stb.). De az ember ősidőktől, valószínűleg kezdettől fogva rájön arra, hogy a tapasztalati világ nem elégíti ki. "Arra a meggyőződésre jut, hogy a közönséges tapasztalati világon túl, azon kívül, fölötte, alatta, vagy éppen a legmélyén valami másféle, mondjuk természetfölötti vagy metafizikai világ és világrend van, amely a közönséges tapasztalati világot kormányozza, irányítja, azon uralkodik."³

Erről az ismeretlen világról is megpróbál képet alkotni az ember, erre hatni, ezt befolyásolni igyekszik. A "természetfölötti" világhoz természetfölötti erkölcs és világnézet kapcsolódik. Az ember megkísérelheti, hogy a természetfölötti világ elképzelt lényeit a maga hatalmába vonja, saját céljainak szolgálatába állítsa. Ennek alapján a metafizikai világnézet és erkölcs két különböző alakban jelentkezik: a babona, a varázslat, a mágikus erkölcs alakjában, és a vallás és annak megfelelő kultusz alakjában. A szerző gondosan utal a kettő közötti különbségre, miszerint a vallás szerinti metafizikai valóságra az ember kényszerítő befolyást nem gyakorolhat, sőt a legmélyebb lényeghez igazodnia, annak meghódolnia kell.

Brandenstein Béla már Etikájának elején leszögezi, hogy a vallási erkölcsben az embernek a természetfölötti, illetve a lélek legmélyén elérhető valósághoz egész mivoltával, lelkiségével alkalmazkodnia kell, érületi magatartásának meg kell felelnie e természetfölötti valóságnak. Sőt, e vallás erkölcsi magatartásban merül fel először a sa-

játos erkölcsi érték. Mielőtt azonban az értékek világának vizsgálatára térne rá a szerző, az európai bölcseleti irodalom ismertebb etikai alaptanításait mutatja be, időrendi sorrendben. E tanítások között leginkább az arisztotelészi, a keresztény és a nietzschei etika mutatja legerősebben Brandenstein szerint az általános világnézeti, illetve metafizikai meghatározottságot. Ezek alapján is bizonyosságot nyer a szerző afelől, hogy "szükséges az etikának a valóság megállapított rendjével tudatosan harmonizáló, vagyis metafizikailag megalapozott felépítése".⁴ Főleg három metafizikai kérdést emel ki a műben: az önálló szellemi lét, az akarat szabadsága és az abszolút ősválóság kérdései.

Az erre adott válaszok tükrözik Brandenstein világnézeti állásfoglalását, filozófiai szemléletmódját. Az önálló szellemi, lelki valóság kérdésénél a szerző figyelembe veszi a materializmus válaszát, mely az anyagnak, a testnek egyedülvalóságát hirdeti, és hogy az úgynevezett lélek vagy szellemi élet nem más, mint az élő testnek egy speciális, de teljesen attól függő, önálló funkciója, működési módja. Ezzel szemben Brandenstein szerint: "Közvetlen tapasztalásom számára csupán énem és ennek külső, szemléleti és belső gondolata, képzeleti, érzelmi, akarati világa hozzáférhető. ... Egész közvetlen tapasztalásom tehát "énszerű", az, amit lelkinek szoktunk nevezni: de – hogy az anyag önmagában, lényegében milyen, arról legalábbis közvetlenül nem tudunk semmit."⁵

Brandenstein elfogad egy ősi, változatlan valóságot is. Ez hozza létre a változó valóságot. Erről, mint az etika számára fontos létkérdésről, "A valóság rendje" című fejezetben így ír: "... ez az ok a változó világi valóságot egyszerűen és teljesen önmagától, de nem önmagából, hanem »semmiből«, azaz minden előző valóság alap nélkül hozza létre, vagyis ez az ok szabad, akaró, örök = változhatatlan lény: Isten."⁶ A metafizikai kutatás megállapítja tehát, hogy az ember szellemi, szabadakaratú lény, a nagy világmindenségnek tagja, aki létében függ az abszolút létezőtől, Istentől. E metafizikai keretbe, a valóságnak eme legegységesebb rendjébe kell harmónikusan beilleszkednie az erkölcsi értékeknek, az erkölcsi érzülettől elfogadott értékrendnek. Brandenstein Etikájának jelentős részét az értékek vizsgálata, az erkölcsi értékek rendjének feltárása, az érték és valóság viszonya alkotja.

Ismeretes, hogy az értékelméleti vitákban a filozófusok nagyrésze "két világról" beszél, a valóság világról és az értékek világról (pl.

Windelband, Rickert; a magyar Varga Sándor); de tekintélyes tábora van annak a felfogásnak is, amelyik az értéket a *valóságból* eredezteti. Brandenstein Béla ide tartozik. "... Valóság, illetőleg valóság komponens és érték azonosan egy és az értékellenesség valósághiány, fogyatékos valóság." – írja a "Bölcséleti alapvetés"-ben.⁷ Még jobban bizonyítja ezt az Etikájából vett fogalmazás: "Értéknek nevezük azt a realitást, azt a pozitívumot, amit éppen e realitása, e pozitivitása folytán becsülünk."⁸

Érték és valóság szétválasztása tehát nem indokolt. A valóságból értéknek kell lenni, az érték pedig megvalósulását igényli. Valamit meg kell tennem, mert az a helyes, az a jó. Az érték tehát mint valami megvalósulást igénylő jelenik meg: olyasmi, ami még nincs, de lennie kell. "Így azután rájövünk, hogy teljesen értékmentes valóság egyáltalában nincs, sőt, hogy maga a valóságos lét is igen mély értelemben máris értéknek nevezhető, amely "jobb" mint a nemlét, mert a maga realitásában mindig már egész sor logikai vagy esztétikai vagy gyakorlati értékvonást tartalmaz. Másrészt bizonyos, határozottan értéknek elismert tulajdonságoknak, mint a hasznosságnak vagy a kellemességnek, egyenesen csakis mint valóságvonásoknak van értelmük."⁹ Értékközömbös valóság tehát nem képzelhető el, hiszen a használati tárgyakat már dologi létükben úgy alkotjuk meg, hogy hasznos, értékes legyen, jó legyen.

A Magyar Filozófiai Társaság *Valóság és érték* címen tartott vitaülésén (1939) Brandenstein Béla hozzászólásában rámutatott arra is, milyen szempontok mutatnak a valóság és érték kettősségének irányába. Ez az úgynevezett abszolút értékekhez – a jó, az igen, a szép – kapcsolódik. A számunkra adott valóság ugyanis változó, mulandó, az abszolút értékek pedig örök változatlanok. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a változó, mulandó valóság is hordozhat abszolút és örök értékvonásokat, például felvillanthat örök szépséget egy szobor, egy zenemű, egy tánc stb. Az abszolút értékek azonban – jóság, szépség, igazság – nincsenek a maguk "ősi teljességében" közvetlenül adva számunkra – csupán szellemünkben posztulálható a teljességük. Másrészt pedig a változó létből is vissza lehet következtetni a filozófus szerint egy szükségképpen létező, változhatatlan ősválóságra. Ezen ősválóság érték meghatározottsága örök, változatlan és teljes, így egybeesik az abszolút értékek időtlen teljességével. Az érték és valóság között feltáruuló szakadék tehát csak látszólagos, – foglalja össze zárszavában Brandenstein.

Az értékek világának áttekintését az Etika V. fejezetében kezdi el a szerző. Indokoltan állapítja meg, hogy az értékek világának teljes levezetésére vállalkozni nagy merészség lenne, hiszen az ún. ősertékeken vagy alapértékeken belül rengeteg különleges színű értéket fedezhetünk fel. Ezért először az emberi életben felmerülő fontosabb értékek tapasztalati felsorolásával foglalkozik.

Először is szembevetünk az életérték, mint fundamentális, alapvető érték, ami ugyan nem abszolút, de a többi érték ráépülni látszik. Az *életértékek* körébe tartoznak a testi épség, egészség, erő, jól megalkotottság értékei; a testi életértékbe beleszövődnek a lelki-szellemi értékek is; továbbá a fajnemesség és testi szépség értékei is. Brandenstein az életértékek közé sorolja a lélekalkat értékeit is. Ilyen lelki alkatértékek vagy lelki erőértékek az akaraterő, az intelligencia, a fantáziagazdagság, az érzelmi erő, elevenség, gazdagság, általában a velünkszületett vagy nőtt lelki-szellemi erő, tevékenység és gazdagság értékei. Az életérték tulajdonképpen eszközérték, hasznossági érték. A hasznossági vagy eszközérték köre igen nagy, magában foglal tárgyakat, tevékenységet, emberi személyeket, közösségeket, társadalmi intézményeket stb. Még a hatalom értékét is felsorolja a szerző, noha a hatalom egyúttal szellemi érték is.

Az értékek gazdag világát, szoszinúságát a szellemi értékek is tükrözik. "A *szellemi értékek* között találjuk saját lelkiségünk tárgyi szellemkincsét, a tárgyi tudás és műveltség, a képzetek és gondolatok gazdagságának értékeit; valamint a külvilág tárgyainak, a természeti lényeknek és folyamatoknak, az emberi kultúra alkotásainak sokrétű szellemi kifejezést feltáró világát, amely éppen e szellemi kifejezése miatt értékes is számunkra."¹⁰ Elemzésében a szerző rámutat, hogy a szellemi értékfajta ugyan össze lehet kapcsolva hasznossági eszközértékkel (műveltség, tudás, kultúra ...), de ebben fel nem oldódik, mert mindenféle szellemiség értékében van valami saját szellemi jelentésében nyugvó értékesség. Ez az értékesség azonban nem eredeti, hanem kölcsönzött, valami értékmérőhöz van kötve, tehát magasabb értékhatározományoktól függő értékek a szellemi értékek.

Itt már az *abszolút értékek* körébe lépünk. Ilyenek: az *igazság*, mert nincs semmi más, ami indokolná számunkra az igazság feláldozását, belső lelki megtagadását. Ilyen továbbá a *szépség* is, egyetemessége, időtlen érvényűsége révén, valamint a morális, a szűkebb értelemben vett erkölcsi érték, az *emberszeretet*. Értük mindent, de őket semmiért sem áldozhatjuk fel, állapítja meg a jellemzésükkor a

szerző. A hierarchia csúcsára kerül még a brandensteini értékrangsorban a *vallási érték*, amely természete szerint szintén abszolút, feltétlen jellegűnek mutakozó bonyolult alkatú értékegység. A tapasztalásban adott főbb értékek felsorakoztatását, az értékek világának sűrített, de csak néhány jellemző vonással igazolt bemutatását ezzel ki is meríti a jelzett fejezet. Mielőtt részletesebb kifejtésüket elvégezné a szerző, röviden bemutat az etikai elmélkedés folyamában kialakult és ismertté vált felfogásokat. Ezekre az etikai irányokra jellemző tulajdonképpen egy-egy erkölcsi érték kiemelése, legfőbb tétele. Ilyenek: etikai vitalizmus, hedonizmus, eudaimonizmus, utilitarizmus, etikai humanizmus, etikai machiavellizmus, rigorizmus stb.

Ezek után tartja lehetségesnek Brandenstein az erkölcsi életeszmeny megállapítását, mely az emberi élet célját is meghatározza. Kiindul az ember boldogságvágyából, melyhez szorosan kapcsolódik az öröm és élvezet. Ezt nem is lehet kizárni az erkölcsi életeszmenyből, de nem lehet az élet céljává tenni sem. Az embernek nemesebb feladatai vannak, ilyenek pl. a kulturális életfeladatok, az ember egyéni és társadalmi életét előmozdító hasznossági, technikai és gazdasági javak becsülése, fenntartása, gyarapítása; a hatalom értékének becsülése is, amennyiben az értékes emberi életet szolgálja; továbbá a tudás, a műveltség megszerzése és továbbadása; stb. A szerző szerint mindez még kevés. Rámutat arra, hogy mindezek birtokában sem teljes az egyén, sőt mindezekkel visszaélni is lehet. Ezért az erkölcsi életeszmenyt meghatározó értékeket még mélyebben kell keresnünk. Így jutunk el a lelki életértékekhez, amilyenek az *akaraterő*, az *intelligencia*, a *képzleti erő*, az *érzelmi elevenség*. Ezek a szerző szerint drágább értékek a pusztá tudásnál, műveltségnél, hatalomnál, s ezek az ember énjének erői és értékei, amelyek ha nem adattak meg, sem magunknak, sem másoknak megszerezni nem tudjuk. E lelki-szellemi tehetségeket ajándékba kapjuk. Vélhető, hogy ezek a sorok a leginkább vitatható megállapításai Brandensteinnek. Ellentmondásban van az általa leírt érték fogalmával, vitatható a hierarchia építkezése, az intelligencia emberi erőnktől független volta, stb. úgy tűnik a kifejtés további soraiban is van ellentmondás, hiszen a továbbiakban az értékek általunk történő megszerzéséről, alakításáról ír: "... énünkben kell legfelső fokon olyan legszorosabban személyünkhöz fűződő, személyiségünk mélyén élő, ennyiben legteljesebben személyes értékeket kialakítanunk, megszereznünk, amelyek egész lelki-szellemi voltunknak, személyiségünknek magvasságot,

teljességet, betöltöttséget adnak."¹¹ Ilyenek a szorosan vett morális értékek, valamint az abszolút értékek, a jóság, az igazság és a szépség, amelyek azzal a kötelezéssel lépnek fel velünk szemben, hogy egész személyiségünkkel, minden magatartásunkkal megvalósítsuk őket.

Élnem nem kell minden körülmények között, sőt néha nem szabad – írja a szerző –, de jónak, lelkileg igaznak és szépnek minden körülmények között lennem kell. Az erkölcsi életeszmény magvát tehát az abszolút értékek adják, melyek megvalósítása az énben az erkölcsi személynek mint cselekvő alanyának ad értéket, ami a becsület és boldogság értékeiben válik nyilvánvalóvá. Az ember azonban nem egymagában, hanem közösségben él. Így az érték nemcsak önmagára vonatkozik az emberre, hanem a többi emberre, az emberi közösségekre is. Sőt Brandenstein metafizikai alapfelfogásából következően minden érték vonatkozik Istenre is mint őslényre és ősertékre. Az értékrendet tehát mindhárom irányban, az emberi személy, a közösség és Isten irányában fel kell tární, így lesz teljes az etikának mint szellemi élettannak a tárgya.

A könyv VIII. fejezete újra visszatér az értékek általános alakjához, ami bevezetőül szolgál az értékfajták részletesebb vizsgálatához, szélesebb összefüggéseinek bemutatásához. Az értékfajták között különféle csoportokba tartozókat vizsgál. A *relatív értékek* csoportjában a hasznosság, az egyvéleményűség, a kellemesség megnyilvánulásait, eszközjellegét, alanyhoz kötöttségét; hasonlóságait és különbözőségeiket tárja fel. Ezek az értékek lényegében tőlünk függőknek mutatkoznak; egyénenként vagy csoportonként, gyakran esetenként is változnak, tartalmuk ennek megfelelően időbeli.

A relatív értékekkel szemben az *abszolút értékeket* (jóság, igazság, szépség) az jellemzi, hogy érvényességük független a változó emberi egyének és csoportok elismerésétől, ezért egyetemes és időtlen. Minden abszolút érték lényegében végső, azaz önérték, de szolgálhat másodlagosan további értékmegvalósítások eszközéül is.

Természetesen igen sok speciális értékfajta van az abszolút és relatív értékek között egyaránt. Sorakozhatnak egymás mellett, hasonló vagy kevésbé eltérő értékfokozatokon; de rendeződhetnek különböző értékmagasságokban is egymás fölött. Az egymásra épülés rendje – bonyolultsága mellett is – alkalmat adhat bizonyos összefüggések feltárására. Ismeretes pl. Nicolai Hartmann törvénye az értékmagasság és értékerő (intenzitás) fordított viszonyáról. Bran-

denstein Béla is utal erre az értékrenddel összefüggő problémára, melynek feltárása az egyes értékfajták részletesebb vizsgálata alapján végezhető el. Több fejezeten át részletesen és sok példa által megvilágítva boncolgatja a szerző a következő értékeket:

- az *életérték* – a születéstől a halálig – felsorakoztatva a kapcsolódó jogi, politikai, vallási és tudományos kérdéseket is;
- a *gyönyör*, az *öröm* és a *boldogságérték*, különösen az érzelmi, lélektani vonatkozásokat középpontba helyezve;
- a *hasznossági* és *hatalmi értékek*, a tárgyi, dologi hasznosságtól a lelki, szellemi, erkölcsi haszonig; valamint ide sorolva a több értékhez kapcsolható hatalom megnyilvánulási formáját is;
- a *műveltség* és a *tudás*, a *kultúra javak*, a *szellemi erő* és *gazdagság értékei* (rámutatva, hogy immorális célok szolgálatában is állhatnak);
- végezetül a *becsület értéke*, mely a moralitáshoz hozzákötve egyenesen a felsőbbrendű erkölcsi értékek területére vezet.

A könyv ezen részének értéke tulajdonképpen a közérthetősége, a tárgyalás egyéni hangneme, magyarázó példaanyaga. Az egyes fejezetek arányaiban van ugyan eltérés, amit az egyes értékek természete is indokol, de minden érték kifejtésekor nyilvánvalóvá válik Brandenstein világnézeti alapállása, keresztény szellemisége.

A szorosan vett erkölcsi vagy morális érték rendjét csak ezután veszi szemügyre a szerző. Miféle értékek ezek az abszolút erkölcsi értékek? – fogalmazódik meg a kérdés. A válasz: "Ezek nyilván olyan értékek, amelyeket az aktív szellemi lény önmagában mint alanyban valósít meg. ... az abszolút erkölcsi értékeket az egyéni lélekben mint alanyban és a lelki lények közösségeiben mint alanyközösségekben kell keresnünk. Ezek az erkölcsi alanyértékek, vagyis a szellemi lényt, mint alanyt jellemző abszolút erkölcsi értékek a morális értékek."¹²

Az abszolút értékek megvalósításához azoknak valamiféle megragadása, lelki tudatosítása szükséges, aminek a képességével rendelkezünk kell. Így értelmünk az igazság értékét ragadja meg, érzelmiünk, ítélőerőnk a szépséget, az akarat pedig a jóságértéket. Érdekes felfedezni Brandenstein Béla pár mondatos megfogalmazásában az erkölcsi érték azon sajátosságára való utalást, amely a későbbi értékvitákban gyakran előtérben volt. Az, hogy az erkölcsi érték nem adódik számunkra olyan közvetlenül, mint ahogyan pl. a szépség ér-

ték. Lukács György kifejezésével élve, az erkölcsi érték a "második hatványon" jelentkezik. Brandenstein ezt így írja le: "Ez az akarati megragadás a cselekvés gyakorlati jelentését és jóságértékét egy sajátos, magát beleélő "utána-akarással" fogja fel és ítéli is akaratilag meg: ennek megnyilvánulásai ... a gyakorlati-akarati racionalitású kijelentések, hogy "ezt nem tenném", "így kellene nekem is tennem", stb."

Az akarati, az értelmi és az érzelmi értékmegragadás együtt lehetővé teszi az abszolút erkölcsi értékeknek, az erkölcsi alanyértékeknek a megvalósítását is.

Erénytanában az első erkölcsileg értékes alkat az ártatlanság. Ez nem szerzett, hanem kapott erkölcsi alkat Brandenstein szerint, ami általában velünk születik mint a jóra való természetes irányozottság. Az élet folyamán kialakuló erények rendkívül változatosak, különböző szempontok alapján lehet rendszerbe foglalni, tipizálni. A szerző ún. felépülési rendjük alapján végzi ezt el. Három csoportot jellemez:

- fegyelmezési erények,
- tiszteleterények,
- szereteterények.

A fegyelmezési erények a szerzett erények között a legalacsonyabb rendűek. Ide kapcsolható a vágyakat fegyelmező mértékletesség erénye is; az önmérséklet, az indulatok fegyelmezése is; továbbá az engedelmesség erénye.

A tiszteleten alapuló erények magasabb rendűek mint a fegyelmezésiek, hiszen a bennük megvalósuló értéket itt nem csupán követik az emberek, hanem belsőleg, érzületileg is elismerik. A tisztelet irányulhat értékes személyekre és közösségeikre, alkotásaikra; magára az értékrendre is, de legmagasabban az abszolút erkölcsi őserték, Isten tisztelete van. A tiszteleten sokféle erény alapul: szerénység, alázatosság, igazmondás, igazságosság stb.

Az erények legfelső fajtája a szereteterények. A szeretet a lélek központi, legteljesebb érzülete, amely betetőzi és egyesíti az akarat és értelem aktivitását. Lehet tárgyakra irányuló szeretet is (pl. a természet szeretete), élőlényekre vonatkozó szeretet (szülői, testvéri, baráti), ajándékozó és önfeláldozó, odaadó szeretet, végül az Isten iránt való szeretet. Az isteneszmét a moralitás, az etikum legmélyebb alapjának tekinti Brandenstein. Szerinte "ebben, az egyetlen legfőbb erkölcsi érték erkölcsileg tökéletes szeretetében válik teljessé a he-

lyes, vallási irányú, természetfölötti erkölcsben kiteljesedő és viszont egész természetes részében immár ebben gyökerező erkölcs."¹³

Végeredményben az erény a jónak – (Isten akarata) – teljes akarati igenlése, követése, tisztelete és szeretete. Ámde micsoda a szorosan vett morális, a *jóságérték* az erkölcsi értékek rendjében? – kérdezi a szerző. Válasza az, hogy ez a jóságérték, ami tulajdonképpen egymaga teszi az erkölcsi értékrendet értékessé, ez a jóságérték a cselekvő alanyban magában valósul meg, magának az alanynak az értéke, azaz személyérték illetve közösségérték. A brandensteini etikában *a moralitás lényege az érzületben van*, azaz nem a cselekvésben. Az érték nem a külső cselekedetben, hanem az alanyban magában jelenik meg. Az alany lehet személy és közösség, de mindennek "ősalapja és ősforrása az isteni ősalany".¹⁴ Az erkölcsi értékek megvalósítása feltételezi, hogy az egyén szabadon választhasson, állásfoglalását, cselekvését a tudatosság jellemezze. A tudatosság belső "világosság", lelki őسادottság, mely az értelemben, az érzelemben és az akarati aktusban egyaránt meglehet. Az erkölcsi magatartásban az akarati erkölcsi értéktudat a legfontosabb. Az akarat szabad, de befolyásolható. Az emberi akarat ezen ingatag volta ezért igényli a mások részéről történő megerősítést, az értékes irányba történő igazítást, a nevelést. Az erkölcsiség kezdetben csak potenciális, az erkölcsi értékek megvalósításának a képességét jelenti csupán. A hajlamok erénnyé formálása az erkölcsi jellem kialakításának különböző módzata által lehetséges.

Az Etika utolsó részében foglalkozik a szerző az erkölcsi jellem kialakításának módjaival, rámutatván az ember értékigenlő és értéktagadó hajlamára. Ebből származtatva sajátos tipológiát állít fel Brandenstein. A jellem aszerint, hogy az értékeket mennyiben tudja átélni, magáévá tenni, vagy helyesen fejlődik, erkölcsi érettségre jut; vagy megtagadva az értékeket diabolikus alkattá fejlődik. A két típus között van az erkölcsi elhatározásra alig képes, gyenge félszellemnek a típusa. Az embernek természetesen a magas erkölcsi személyiség kialakítására kell törekednie. Ez csak úgy lehetséges, ha az ember (a teremtett szellem) egész valóját odaadja az erkölcsi értékek megvalósításának, a legmagasabbrendű, a szellemet tökéletességre lendítő igaz, jó, szép szolgálatának, és legfőképpen annak, aki minden értéknek abszolút alapja és foglalata, Istennek. Ez az odaadás feltételezi a közösséget, mégis a magány, a lelki elmélyülés, a szeretet útján következik be. Tetőpontja pedig az istenszeretetben bontakozik ki, eb-

ben éri el az ember végső kifejlődését, Brandenstein szavával kifejezve: "igaz magvasságát".

Brandenstein Béla erkölcsbölcsselete híven tükrözi a filozófiájában s egész világfelfogásában tapasztalható *teocentrikus* jelleget. Számba veszi ugyan a valóságot, de a mélyebb értelmet, az eszményt, az értéket az Abszolútumhoz köti. Így az igazi erkölcsi érték, az értékeszmény maga csak olyan eszmény, érték lehet, amely magában álló érték, önérték. Azaz, az abszolút értékek szolgálatában kibontakoztatott tökéletes személyiség. Az emberi életet pedig akkor mondjuk jónak, ha efelé az érték felé tör. Az erkölcsi értékrendben az istenszeretet áll legfelső helyen, mely biztosítja az erkölcsi tökéletességet. "Az ember legszebb, legfenségesebb és legmélyebb lényegvonása éppen az, hogy az emberi élet- és értéktelenség csupán az embertől el nem érhető, de az őt betöltő Istennel elérhető, mert az ember számára természetfölötti, emberfölötti lét- és értéktelenség. Az emberi természet létében és értékében csak természetét meghaladó módon lehet teljesség: ez a legnagyobb és legvégső belátás."¹⁵

Ez az a metafizikai alap tehát, amelyen a szellem élettana, azaz Brandenstein etikája építkezik. Ez az etika mintegy "kulestudomány", az élet egészéről szóló és a természetes ész fényénél felépülő tudományok beteljesítője. A szerző célkitűzése is tükrözi a feladat nagy horderejét, amit igyekezett ugyan a nagyközönség számára is élvezetes alakban kifejteni, bár helyenként rendkívül zsúfolt szóhasználattal tetőzi be mondanivalóját. Ezt a dolgotatban idézett sorok is bizonyítják.

Brandenstein "szellemi élettanát" a maga korában értékes, keresztény szellemű bölcséleti etikai alapvetésként fogadták. A mai kor embere a mű egyes részleteiben fellelhető ellentmondások ellenére is az eligazodást kereső szellem színes dokumentumának tekintheti e művet.

JEGYZETEK

1. Brandenstein Béla: Etika. Szent István Társulat, Bp. 1938. 4–5.
2. Id. mű: 20.
3. Id. mű: 29.
4. Id. mű: 73.
5. Id. mű: 75.
6. Id. mű: 81.
7. Brandenstein Béla: Bölcséleti alapvetés. Bp. 1935. 497.
8. Brandenstein Béla: Etika. Szent István Társulat, Bp. 1938. 83.
9. Brandenstein Béla: Hozzászólás a Magyar Filozófiai Társaság vitaülésén. Érték és Valóság. Athenaeum, 1939. 291.
10. Brandenstein Béla: Etika. Szent István Társulat, Bp. 1938. 87.
11. Id. mű: 106.
12. Id. mű: 198–199.
13. Id. mű: 219.
14. Id. mű: 224.
15. Id. mű: 319.

IRODALOM

- Báró Brandenstein Béla: Etika. Szent István Társulat, Bp. 1938.
- Báró Brandenstein Béla: Az ember a mindenségben III. Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1937.
- Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz. Göncöl Kiadó, Bp. 1993.
- Sándor Pál: A magyar filozófia története 1900–1945. Magvető Kiadó, Bp. 1973.
- Gróf Révai József: Az erkölcs dialektikája. Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1940.
- Érték és valóság. A Magyar Filozófiai Társaság vitaülés. Athenaeum, 1939. április.
- Gerencsér István: A szellem élettana. Katolikus Szemle, 1939. március.
- Zemplén György: Báró Brandenstein Béla: Etika. Athenaeum, 1939.
- Etika. A Magyar Filozófiai Társaság vitaülése. Athenaeum, 1942. XXVIII. kötet.
- Kornis Gyula: Bevezetés a filozófiába. Bp. 1922
- Kornis Gyula: A tudományos gondolkodás. (A tudás lelki alkata) I–II. Franklin társulat, Bp. 1943.